ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

# PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

# FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

# ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 4.1

Termiz – 2026

**Muassis:**
**Termiz davlat universiteti**

**PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION**

**FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM**

**ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ**

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 10.11.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

**Tahririyat manzili:**
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

**BOSH MUHARRIR:**
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

**TAHRIR HAY'ATI:**

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, filologiya fanlari doktori, dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Jo'rabek Cho'tmatov, t.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Mahliyo Botirova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

**Учредитель:**
**Термезский государственный университет**

**PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION**

**FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM**
**ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ**

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 10.11.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

**Адрес редакции:**
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

**ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:**
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

**РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:**

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, доктор наук, доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Журабек Чутматов, д.и.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Махлиё Ботирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

**Institutor:**
**Termez State University**

**PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION**

**FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM**

**ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ**

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 10.11.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

**EDITOR IN-CHIEF:**
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

**EDITORIAL BOARD:**

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Sciences, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Jurabek Chutmatov, Doctor of Philosophy in History (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Makhliyo Botirova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

# МУНДАРИЖА

## TILSHUNOSLIK

**Solixo‘jayeva Havasxon Zokirjanovna**
Professor Nosirjon Uluqov – Namangan onomastika maktabi asoschisi ....7

**XAKIMOVA MUHAYYO KARIMOVNA**
O‘zbek tili abstrakt leksikasida zidlik munosabatlari ....11

**SHUKUROV AXAT AXMATOVICH**
Sinonimlarning lingvostilistik xususiyatlari ....16

**TURDIMURODOV SIROJIDDIN ESHQOBILOVICH**
Yashirin, yumshatilgan va bilvosita ifodalangan ma’nolar tahlili
(evfemik ibora va maqollar misolida) ....20

**KURBANAZAROVA NARGIS SHODIYEVNA**
Tortuvli etnonimining etimologik tahlili ....23

**TURDIQULOV SHERZOD DUMINOVICH**
Ziyoratgohlar etimonining lingvomadaniy kodlarda aks etishi: sangardak teotoponimi ....26

**AHMEDOV HAKIM YARASHEVICH**
Doston frazeologiyasida mifologik qatlamning lisoniy ifodasi
(Surxondaryo turkum dostonlari misolida) ....29

**ERGASHEVA DILRABO ALLANAZAROVNA**
Badiiy so‘z san’atida dialogning ifodasi (Odil Yoqubov asarlari misolida) ....32

**ISOQOVA FERUZA SHAMSIDDIN QIZI**
Kommunikatsiya, muloqot va diskurs: tushunchalarning farqlanishi va
diskursning kommunikativ maqomi ....35

**САЙДУЛЛАЕВА РАНО ИБАДОВНА**
Проблема терминологической фиксации онимной периферии ....38
(на материале русского и узбекского языков) ....38

**SULEYMANOVA NILUFAR KAMILOVNA,**
**TUKHTABAYEVA NILUFAR UKTAMJONOVNA**
A token-level audit of acoustic measurements in british english vowel reduction ....42

**QULBULOV SHERQUZI TOSHTEMIROVICH**
O‘zbek adabiy tilida nutq uslublari: funksional xususiyatlar va qo‘llanish mezonlari ....45

**TOJIYEVA DILDORA KOMILJON QIZI**
Muammoli maqolada faktlardan foydalanish tartibi ....50

**ZAYNIDDINOVA ROZIYA SAIDAKBAROVNA**
Nato harbiy terminologiyasining shakllanishi: institutsional va me’yoriy model ....54

**NURMATOVA DURDONA SHUXRAT QIZI**
Ingliz va o‘zbek tillarida frazeologik birliklar baho ma’nosining nutqiy aktlarda voqelanishi ....57

# МУНДАРИЖА

**ISLOMOVA BARNO XABIBULLA QIZI**
O‘zbek tilida morfologik noaniqlik turlari: tasnif va avtomatik tahlildagi o‘rni ....62

**HAMROYEV SARDOR AKMALJON O‘G‘LI**
Badiiy matnda makon deyksisini o‘rganishning
lingvopragmatik va diskursiv yondashuvlari ....67

**QURBONOVA MARJONA ERKINJON QIZI**
Said Ahmadning «Ufq» trilogiyasida qo‘llangan antroponimlarning
lingvokulturologik talqini....71

## ADABIYOTSHUNOSLIK

**ALIMOV PARDA,**
**TOSHPO‘LATOV ZAYNIDDIN IBODULLO O‘G‘LI**
Shafoat Rahmatulla Termiziyning ijodiy yo‘li....75

**OCHILOVA OZODA BAXTIYOROVNA**
Syujet yaxlitligida «davr, shaxs, muallif» uchligi sintezi....80

**OBIDJONOVA MA’SUMA**
O‘zbek va ingliz ilmiy fantastikasida kelajak motivining badiiy-poetik xususiyatlari....84

**PARDAYEVA DILFUZA RAIMOVNA**
Insider and outsider perspectives: the earliest literary models of amir timur
in uzbek and russian traditions (oral epic and medieval written sources) ....87

**ABDUNAZAROV O‘TKIR SAYDULLAYEVICH**
A.Oripovning «Jannatga yo‘l» dostonida inson va jamiyat ziddiyatining badiiy talqini ....92

**ABDULLAYEVA NILUFAR IBRAGIM QIZI**
Avhadiy Marog‘iy va Yusuf Amiriy «Dahnoma»larida
o‘n noma janrining poetik transformatsiyasi ....95

**XURRAMOVA TO‘LG‘ANOY MUZAFFAROVNA**
Hakim Termiziy asarlarining adabiyotshunoslik talqini:
janr, timsol va axloqiy-didaktik an’ana masalalari....99

## TA’LIM

**ДЖУМАНАЗАРОВА ЗИЛОЛА ОБИДЖОНОВНА**
Цифровые и интерактивные технологии в содержании
методической подготовки будущих учителей русского языка ....104

**МИРЗАЕВА ШАХЛО РИЗАЕВНА,**
**РУЗИЕВА МУШТАРИ ХУСНИДДИН КИЗИ**
Эффективность развития русской диалогической речи студентов национальных групп....109

**ТУРГУНОВА САЙЕРА АХМАДЖАНОВНА**
Проблемное обучение в преподавании специальных филологических дисциплин ....112

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 10
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

# DOSTON FRAZEOLOGIYASIDA MIFOLOGIK QATLAMNING LISONIY IFODASI (Surxondaryo turkum dostonlari misolida)

**Ahmedov Hakim Yarashevich,**
*Termiz davlat universiteti dotsenti,*
*filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori*

Mifologik ong arxaik bilimlarning asosini tashkil etib, u hali mifologik qobiqdan chiqmagan qadimgi tasavvurlarni o'zida saqlaydi. Frazeologik birliklar tilning eng konservativ qatlami sifatida ana shu qadimgi tasavvurlarni asrlar davomida saqlab kelgan lisoniy ombor vazifasini o'tab kelmoqda. Frazeologizmlar o'zida insonning dunyo haqidagi dastlabki bilimlarini, idrok va miflarga asoslangan tasavvurlarini aks ettiradi va doston frazeologiyasida mifologik qatlamning lisoniy ifodasi 0'z aksini topadi. Zero, frazeologik birliklar nafaqat tilning lug'at boyligini, balki xalqning ko'p asrlik ma'naviy tajribasini, kognitiv paradigmasini va etnomadaniy kodlarini o'zida mujassamlashtirgan bebaho lisoniy merosdir. Surxondaryo turkum dostonlari bu jihatdan alohida ahamiyatga ega bo'lib, ularda qadimgi eroniy (baqtriya-sug'diy), buddaviylik va ilk turkiy mifologik qatlamlar uzoq asrlar davomida saqlanib qolgan.

Dostonlar tilida qo'llanilgan frazeologik birliklarning arxaik mifologik qatlamini quydagi asosiy guruhlarga bo'lishni lozim topdik.

a) *Mifologik tafakkurning izchilligi, b) Etnik va geografik ezoliyatsiya. d) Dostonlarning diniy-ritual asosi. c )Genialogik jihati.*

***a) Mifologik tafakkurning izchilligi:*** Dostonlarda kosmogonik qarashlar, totemistik tasavvurlar va otashparastlik ramzlari frazeologik shakllarda saqlangan. Masalan: *To'rt tomonga bosh urmoq, qirq chiroq yoqmoq, olovdan o'tkazmoq, qirq chiltanga sig'inmoq, yeru-ko'kka si'g'may qolmoq,yetti falakni ko'zlamoq. ko'k bo'riga do'g'inmoq, osmonning beti tutilmoq, ko'kning yoqasi sitilib, boshingni falak choldima. suvga suyanib bormoq, tog'ga tayanib bormoq, ko'k bo'riga iyarib bormoq, etti olamni kezmoq,* ka'bi iboralar doston matnida mifologik tafakkurning izchilligini ochib beradi va shu bilan bir qatorda animizm, totemizm, shomonlik va zardushtiylik kabi qadimiy e'tiqodiy qarashlar zamirida shakillanganligini ko'rsatadi. Dostondagi ushbu frazeologik birliklar mifologik dunyoqarash orqali marosimlarini, axloqiy-me'yoriy va genetik jihatlarini saqlagan holda, o'zbek xalqining etnografik va madaniy xotirasining qatlamliligini ochib beradi. Bu esa dostonlarni nafaqat adabiy, balki etnologik va diniy-tarixiy manba sifatida ham o'rganish imkonini yaratadi. Masalan: – *Ana Avazxon xudoga nola qilib, ahvolini yaratganga havola qilib, ko'z yoshlarini jala qilib, to'rt tomonga bosh urib, nazarkarda otiga ahvolini aytib, uch kecha-kunduz yotdi.* Ushbu doston parchasida keltirilgan misolda Avazxonning fazoviy yo'nalaishlarning barchasiga murojat qilishi – qadimgi kosmogonik tasavvurdagi *to'rt tomon* (sharq, g'arb, shimol, janub) muqaddasligining ifodasidir. Bu harakat orqali qahramon butun olamning kuchlariga yordam so'rab iltijo qilishi aks etgan. Islomiy aqidalarga xoslangan "To'rt tomoning qibla" iborasi bilan yo'g'rilgan bo'lib dostonda islomiy va undan oldingi e'tiqodlar sinkretik tarzda qorishgan.

***b) Etnik va geografik ezoliyatsiya:*** Surxondaryo vohasi geografik jihatdan Bobotog', Hisor va Ko'hitang tog' tizmalari bilan o'ralgan hududda joylashgan bo'lib, bu tabiiy chegara tarixan vohaning tashqi harbiy va madaniy bosqinlardan nisbatan himoyalanishini ta'minlagan. Natijada, bu hududda qadimgi eroniy (baqtriya-sug'diy), buddaviylik va ilk turkiy mifologik qatlamlar uzoq asrlar davomida boshqa tillarning frazeologik ta'siriga kam uchragan va saqlangan. Vohaning o'ziga xos etnolingvistik izolyatsiyasi shu bilan izohlanadiki, bu yerdagi mahalliy etnik guruhlar, ko'chmanchi dasht qabilalaridan farqli ravishda asosan tog'li hududlarda yashab, o'zlarining tub madaniy va til xususiyatlarini saqlab qolganlar. Hozirgi kunda ham Surxondaryo vohasida istiqomat qiluvchi aholining tilidagi frazeologik birliklar sezilarli darajada dialektal xarakter kasb etgan holda, o'zgaruvsiz saqlanmoqda**.** Bu hodisaning asosiy sababi – voha aholisining uzoq vaqt davomida nisbatan yopiq etnomadaniy muhitda yashagani

va og‘zaki ijro an’analarining kuchliligi bilan bog‘liq[1]. Etnik va geografik ezoliyatsiya natijasida Surxondaryo turkum dostonlarida qo’llanilgan frazeologik birliklar etmomadaniy munosabatlarni shakillantirib doston matnida qanday qo’llanilgan bo’lsa voha aholisining jonli muloqatida ham hozirgacha o’z aksini ko’rsatib kelmoqda. Masalan: *“Ong qolmoq, tili toyib ketmoq, mo’ysafidga qo’shmoq, kallasi ko’chmoq, qamchi chotmoq, iyrik bo’lmoq, juyrik bo’lmoq, chiyriq bo’lmoq, shashti qaytmoq, jeyrib bo’lmoq, kuyruk bo’lmoq, is bilmas, og’zi shaloq, xayol taylamoq, mehrini to’kmoq, qiyomat solmoq, qistab bormoq, shobir berib bormoq, tomirini quritmoq, ko’zi o’ngmoq, suyagiga tortmoq, ishini tindirmoq, ko’kragiga qo’l solmoq, yuragi tushmoq, sollanib kelmoq, ro’mol chotgan, ustixoni chaqilib, g’urpish qilmoq”* v.hk.

Masalan: *Ketmasin-da tilim toyib,*
*O’tmasin-da mendan ayib*
*Kelbating qizga o’xshaydi*
*Qarayman senga sarg’ayib.*

“Malla savdogar” dostonida keltirilgan *“Tilim toyib”* iborasi Surxondaryo shevasiga xos bo‘lib, etnik va geografik izolyatsiya natijasida shakllangan dialektal frazeologizm hisoblanadi. *“Toymoq”* fe’li bu yerda *“adashmoq, xato qilmoq, og‘ishmoq”* ma’nosida qo‘llaniladi. *“Tilim toyib” – “tilim adashib, noto‘g‘ri so‘z aytib qo‘yish xavfi bilan”* degan mazmunni beradi. Surxondaryo vohasining tog‘-tog‘ oralig‘ida joylashgani, boshqa hududlardan nisbatan uzoq va aloqasi cheklangan bo‘lgani sababli bu yerda qadimiy turkiy unsurlar saqlanib qolgan. *“Toymoq”* so‘zining bu ma’nosi boshqa o‘zbek shevalarida kam uchraydi yoki eskirgan. Shuningdek, bu ibora shevaga xos fonetik shaklda (masalan, ayrim tovushlarning talaffuzi) ham namoyon bo‘ladi. Etnik izolyatsiya deganda, bu hududda yashovchi aholining o‘ziga xos urf-odat, tushuncha va ifoda tizimi saqlanib qolgani, geografik jihatdan esa tabiiy to‘siqlar (tog‘lar, daryolar) tufayli boshqa sheva va adabiy til ta’sirining kech va cheklangan darajada yetib borgani tushuniladi. *“Tilim toyib”* faqat Surxondaryo shevasidagina jonli qo‘llanishda saqlanib qolgan, adabiy tilda uning o‘rnida *“tilim adashib”, “xato gapirib qo‘ysam”* kabi iboralar ishlatiladi. Bu esa mintaqaviy dialektal frazeologiyaning etnogeografik izolyatsiya mahsuli ekanligini tasdiqlaydi.

***Dostonlarning diniy-ritual asosi:*** Dostonlar tilidagi frazeologizmlarning diniy-ritual asosini o‘rganish lingvokulturologiya, etnolingvistika va folkloristik tadqiqotlarning muhim yo‘nalishi hisoblanadi. Surxondaryo turkumi dostonlari o‘zida qadimiy e’tiqod tizimlari va islomiy dunyoqarashning o‘ziga xos sintezini aks ettirgan noyob manbadir.

Surxondaryo turkumi dostonlaridagi diniy-ritual frazeologizmlarni Tipologik jihatdan ikki asosiy guruhga – *mifologik komponentli* va *teonim komponentli* frazeologik birliklarga ajratish lozim. Mifologik komponentli frazeologizmlar qadimgi e’tiqodlar, tabiat kuchlariga sig‘inish, totemizm, animizm va shomonlik bilan bog‘liq iboralardir.

**2. Teonim komponentli (Diniy-islomiy) frazeologizmlar.** Bu guruhdagi frazeologizmlar islom dini bilan bog‘liq – Alloh, payg‘ambarlar, farishtalar, Qur’on, diniy marosimlar asosida shakllangan. Har ikki guruh dostonlarning badiiy tizimida qadimgi va yangi diniy qatlamlarning uyg‘unligini, xalq dunyoqarashidagi sintezni ko‘rsatadi. Mifologik frazeologizmlar ko‘proq qahramonlarning jasorati, tabiat bilan kurashi; islomiy frazeologizmlar esa axloqiy-tarbiyaviy g‘oyalar, taqdir, iymon mavzularini ifodalaydi. Surxondaryo turkumi dostonlaridagi diniy-ritual frazeologizmlar tahliliga ushbu bobning keyingi bo’limlarida to’xtalamiz.

**d) Genealogik jihatdan** ushbu birliklar arab, fors-tojik va turkiy tillardan o‘zlashgan bo‘lib, ularning semantik tuzilishi tarixiy qatlamlarni aks ettiradi. Funksional jihatdan diniy-ritual frazeologizmlar dostonlarda appelliativ, kontemplativ, konsektrativ va kataritik pragmatik funksiyalarni bajaradi. Masalan: *– Alqissa, Avazxon darg’azab bo’lib, qahri kelib, otdan tushib, devordan oshib ilon tilli kesgir p’o’latini ushlab, – Yo bismillo deyib qilichini yalong’ochladi va Axmad sardorning bo’ynidan qisib sudrab chiqardi.* “Malla savdogar” dostonida keltirilgan ushbu parchada *“Bismillo, deyib qilichni yalang‘ochladi”* frazeologizmi genealogik jihatdan uch til qatlamini (arab, fors-tojik, turkiy) o‘zida mujassamlashtirgan. **Genealogik qatlam (O’zlashma qatlamlar). Arabiy qatlam:** *bismilloh* (< ar. *bismillāhi* – بِسْمِ اللّٰهِ “Alloh nomi bilan boshlash”) – “Bismilloh” to‘liq arabcha ibora hisoblanib u arab tilining grammatik qurilishiga (izofa birikmasiga) ega, hech qanday turkiy yoki forsiy morfologik inklyuziyasiz qo’llanilinadi, doston matnida mustaqil diniy-ritual funksiyani bajaradi hamda janubiy o‘zbek folkloridagi arabiy qatlamning eng sof va ko‘p qo‘llanilinadigan iboralaridan biri hisoblanadi.

**Fors tojik qatlami:** *Deyib (< forscha -guftan so’zining zamonaviy o’zbek tilidagi shakli)* yordamchi fe’li. Deyib” – zamonaviy o‘zbek tilida “demoq” fe’lining ravishdosh shakli bo‘lib, uning etimologik ildizi forscha *guftan* (“aytmoq”) fe’liga borib taqaladi.

**Turkiy qatlam:** *qilich, yalang‘ochladi* – sof turkiy ibora bo’lib, islomgacha bo’lgan davirda “qilichni

[1] Rahmonov, B. A. (2023).Surxondaryo etnografizmlari va uning o’ziga xos jihatlari.Ijtimoiy fanlarda innovatsiya onlayin jurnali, 3(2), 152-155.

yalang‘ochlash” – jangga tayyorgarlik ma’nosini bildirgan va qadimgi turkiy jangchilik rituali hisoblanib islomiy formula bilan shakillangan. Surxondaryo turkum dostonlaridagi “qilich, yalang‘ochladi” iborasi quyidagi xulosalarni beradi: **Semantik jihatdan** – ibora konkret qilichni qindan chiqarish, janga hozirlanish va marosimiy (jangovar marosim, qasamyod) ma’nolarni bildiradi. “Yalang‘ochladi” fe’lining asl ma’nosi (“kiyimsiz holatga keltirmoq”) qilichga nisbatan metaforik munosabat ko‘chgan. **Tarixiy qatlamlar nuqtayi nazaridan** ushbu ibora ikki asosiy qatlamni namoyish etadi. **Ilk turkey qatlam islomgacha bo’lgan davrda** *“qilichni yalang‘ochlash”* – qadimgi turkiy jangchilik rituallarining markaziy elementi sifatida qo’llanilgan bo’lib, Tengriga sig‘inish, qasamyod va jangga tayyorgarlikning muqaddas harakati sifatida baholangan.

Surxondaryo dostonlarida qadimgi turkiy marosim butunlay yo‘qolmagan, balki islomiy elementlar bilan sinkretik uyg‘unlik hosil qilgan. Qilichni yalang‘ochlash jismoniy harakati saqlanib, unga “Bismilloh” duosi qo‘shilgan. Dostonchilikdagi ahamiyati shuki– Surxondaryo turkumi ushbu iborani saqlab qolgani bilan boshqa o‘zbek dostonchilik an’analaridan farq qiladi. Bu hududda qadimgi turkiy substrat kuchliroq saqlangan.

Doston frazeologiyasining mifologik qatlamlarini tadqiq etish nafaqat tilshunoslik, balki folklorshunoslik, etnografiya va madaniyatshunoslik uchun ham muhim ahamiyatga ega. Zero, frazeologik birliklar xalqning ko‘p asrlik ma’naviy tajribasini, kognitiv paradigmasini va etnomadaniy kodlarini o‘zida mujassamlashtirgan bebaho lisoniy merosdir.

**Rezyume.** Mazkur maqolada o‘zbek xalq qahramonlik dostonlari frazeologiyasida mifologik ongning ifodalanish xususiyatlari tadqiq etilgan. Tadqiqotda xalq dostonlari matnidan olingan frazeologik birliklar lingvokulturologik va etnolingvistik jihatlar tahlil qilinib, ulardagi mifologik qatlamlarning semantik-funksional xususiyatlari yoritilgan. Mifologik ong mahsuli bo‘lgan mifonim va teonim komponentli frazeologizmlar xalqning qadimgi dunyoqarashi, e’tiqodi va ma’naviy qadriyatlarini aks ettiruvchi ramziy-lisoniy kodlar sifatida namoyon bo‘lishi asoslangan. Tadqiqot natijalari doston frazeologiyasining mifopoetik asoslarini ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi.

**Resume.** This article examines the features of the expression of mythological consciousness in the phraseology of Uzbek folk heroic epics. In the study, phraseological units taken from the texts of folk epics are analyzed in linguocultural and ethnolinguistic aspects, and the semantic-functional features of mythological layers in them are elucidated. It is substantiated that phraseologisms with mythonym and theonym components, being a product of mythological consciousness, manifest as symbolic-linguistic codes reflecting the people’s ancient worldview, beliefs, and spiritual values. The results of the study are of great importance for revealing the mythopoetic foundations of epic phraseology.

**Резюме.** В данной статье исследуются особенности выражения мифологического сознания во фразеологии узбекских народных героических эпосов. В исследовании фразеологические единицы, взятые из текстов народных эпосов, анализируются в лингвокультурологическом и этнолингвистическом аспектах, освещаются семантико-функциональные особенности мифологических пластов в них. Обосновывается, что фразеологизмы с компонентами мифонима и теонима, являющиеся продуктом мифологического сознания, выступают как символико-языковые коды, отражающие древнее мировоззрение, верования и духовные ценности народа. Результаты исследования имеют важное значение для раскрытия мифопоэтических основ фразеологии эпоса.